

CSUKOVITS ENIKŐ

Családi viszonyok a középkorvégi Magyarországon

A XVI. század első felében Kassa kiváltságainak, gazdasági-kereskedelmi szerepének, 7000 főt meghaladó lakosságának köszönhetően az ország egyik legjelentősebb városa volt. A tárnoki városok exkluzív körébe tartozott, polgárházai, valamint a város szívében évszázados munkával emelt, Szent Erzsébetről elnevezett plébániatemploma a kassai polgárok gazdagságáról tanúskodtak, erős falai – mint az 1491-ben bebizonyosodott – több hónapos ostromnak is képesek voltak ellenállni.¹ „Nem kevésbé szép, mint erős város, híres lakosainak nyájas udvariassága, valaha látogatott vásározóhely volt, ahova nemcsak a magyarok gyűltek össze, de lengyelek és más, jobbára északi nemzetek fiai is. Csaknem kizárólag a szász nyelvet használják” – írta róla Oláh Miklós 1536-ban.² Ugyanezekben az évtizedekben a Hont megyei Nyék, amelyet három egymás mellett fekvő falu alkotott, a megyei *sedria* helyszíne, vagyis Hont megye székhelye volt. Annak ellenére, hogy 1523-ban már *oppidum*nak nevezték, túlzás lenne mezővárosnak tartani, inkább csak mezővárosiasodó falu volt, amely végül kedvező adottságai ellenére elakadt a fejlődésnek ezen a fokon.³ A Somogy megyei Sziget mezőváros sorsa a XVI. századra összefonódott a XV. század végén mellette kiépülő vár sorsával. A szigetvári uradalom 1473-ban, amikor Török Ambrus sógorától, Antimus Jánostól megvásárolta, 8000 aranyforintot ért.⁴ Az egy év múlva a nádor

¹ FÜGEDI ERIK: Kaschau, eine ost-europäische Handelstadt. *Studia Slavica* 1956. 190. skk. Az ostromra l. Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei. Fordította KULCSÁR PÉTER. Bp. 1995. 949–953.

² Oláh Miklós: Hungária. Fordította NÉMETH BÉLA. Bp. 1985. 48.

³ KUBINYI ANDRÁS: Egy Hont megyei mezővárosiasodó falu népessége a középkor végén. *Studia Miskolcincensia* 1. Miskolc 1994. 7–17. (KUBINYI, Hont) CSUKOVITS ENIKŐ: Sedriahelyek - megycsék helyek a középkorban. *Történelmi Szemle* 1997/3–4. 382.

⁴ DL 88548.

előtt kötött megállapodás szerint az uradalomhoz 13 baranyai, 19 somogyi birtok, részbirtok illetve prédiium tartozott.⁵ A Csornától délnyugatra, a Rábaközben fekvő Keresztúr egyszerű falu volt, amelynek az Ostffy család volt a birtokosa.⁶ Szabad királyi város, mezőváros, egy jelentősebb és egy teljesen átlagos falu az ország különböző, egymástól távol fekvő vidékeiről – a négy település között nehéz lenne bármi közös ismérvet felfedezni. Annak a ténynek, hogy tanulmányokban időről időre mégis együtt emlegetik őket, egyetlen oka van: e négy település későközépkori-koraújkori lakosságáról maradt fenn olyan forrás, amely módot ad az ott élő háztartások illetve családok létszámának, összetételének vizsgálatára.⁷

Ezek az összeírások azért olyan értékesek számunkra, mert nem csupán az adott településen élő adófizetők, családfők számát tartalmazzák, hanem a háztartásban élő többi személyről is közölnek információkat. Ezekre a magyar medievisztikának két okból is nagy szüksége van. A család és háztartás történetének kutatása Nyugat-Európában az 1970-es években vette kezdetét, s az elmúlt közel három évtized alatt a történettudományon belül önálló tudományággá nőtte ki magát. Történészek, antropológusok mára könyvtárnyi szakirodalmat írtak a család szerkezetéről, működéséről, a családi kapcsolatrendszerekről, vagy épp az együttélés normáiról. Magyarországon – részben a sajátos magyar forrás-

⁵ DL 88565. A birtokelidegenítés családi hátteréről BORSA IVÁN: Egy köznemesi család a középkori Somogyban. Az Antimus család, elődei és rokonai. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 11. Kaposvár 1980. 34–35.

⁶ CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. 614.

⁷ Nyék: KUBINYI, Hont. A keltezetlen összeírás a budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárában, LEO 235. szám alatt található, kiadatlan. Keresztúr: HUNYADI ISTVÁN: A Sopron-megyei Keresztúr lélekösszeírása 1542-ből. Történeti statisztikai tanulmányok 4. Bp. 1980. (HUNYADI, Keresztúr) 159–173. A lélekösszeírás (MOL, E 158, Conscriptioes dicales, comitatus Soproniensis A.D. 1542.) átirása a tanulmány 167. oldalán. Kassa: GRANASZTÓI GYÖRGY: A polgári család a középkor végi Magyarországon (Adalékok és feltevések egy „jóléti” társadalom természetrajzához). Történelmi Szemle 1982/4. (GRANASZTÓI, Család) 605–664. Kassa város 1. negyedének összeírása (AMK Conscr. 1549.) kiadatlan. Sziget: SZAKÁLY FERENC: Sziget mezőváros (Somogy megye) lakosságának „connumerációja” 1551-ben. Adalékok XVI. századi mezővárosaink demográfiai és társadalmi képhöz) Történeti statisztikai évkönyv 1967–1968. Bp. 1970. (SZAKÁLY, Sziget) 61–129. A Magyar Országos Levéltárban (Városi és Kamarai iratok E 554. Fol. Lat. 1347.) őrzött forrást közzé tette uo. 98–125.

adottságok miatt, részben a kutatói érdeklődés hiányából fakadóan – szinte semmit sem tudunk a középkori családi kapcsolatokról, a családok szerkezetéről.⁸ A legalapvetőbb ismeretek hiányában azonban Magyarország e kérdéskörben is *terra incognita* marad, kiszolgáltatva a nagyívű, országok felett átívelő trendeket készítő történészek elképzeléseinek.⁹ Ezeket a forrásokat azonban nem csak a történeti antropológia hasznosíthatja, adataik nélkülözhetetlenek a demográfiai kutatásokhoz is. A XVIII. századi első népességösszeírás előtt az ország lakosságának számáról nem áll rendelkezésre olyan kútfő, amely megbízható demográfiai elemzést tenne lehetővé. Az ország népességét így olyan jellegű források – főként adóösszeírások – alapján próbálták meg kikövetkeztetni, amelyek legfeljebb a háztartások számát tartalmazzák (azt sem mindet), adataik demográfiai hasznosításához azonban nélkülözhetetlen a jól megválasztott háztartási szorzószám.¹⁰

⁸ Ezt a hiányt elsősorban Fügedi Erik próbálta pótolni. FÜGEDI ERIK: A 15. századi magyar arisztokrácia demográfiai viszonyai. Történeti statisztikai évkönyv 1963–1964. Bp. 1965. 35–50.; Uő: A középkori magyar nemesség rokonsági rendszerének két kérdése. Történeti antropológia. Az 1983. április 18-19-én tartott tudományos ülésszak előadásai. Szerk. HOFER TAMÁS. Bp. 1984. 217–226.; Uő: Középkori rokonsági terminológiánk kérdéséhez. Etnographia 1980. 361–371.; Uő: Az Elefánthyak. A középkori magyar nemes és klánja. Bp. 1992. A Lexikon des Mittelalters „Familie” címszavának Magyarországra vonatkozó részét szintén FÜGEDI ERIK írta. (LcxMA. Bd. IV. 269.) A polgári család szerkezetével elsősorban Granasztói György foglalkozott, kutatásai áttekintését lásd GRANASZTÓI GYÖRGY: Polgári családszervezet a középkorvégi Magyarországon. Történeti antropológia, i.m. 227–238.

⁹ Elég itt JOHN HAJNAL az európai házasság rendjéről írt, ma már klasszikusnak számító munkájára utalni – European Marriage Patterns in Perspective. Population in History. Ed. D.V. GLASS, D.E. C. EVERSOLEY. London 1965. –, amelyben a keleti és a nyugati típusú házasság általa megállapított sajátosságainak határvonalaként két város, Szentpétervár és Triest között húzható vonalat tekintette.

¹⁰ A történeti statisztika forrásai. Szerk. KOVACSICS JÓZSEF. Bp. 1957.; Magyarország történeti demográfiája. Szerk. KOVACSICS JÓZSEF. Bp. 1963.; Magyarország történeti demográfiája (896–1995). Millenniumi előadások. Bp. 1997.; A középkorvégi népesség kiszámításának nehézségeihez: KUBINYI ANDRÁS: A Magyar Királyság népessége a 15. század végén. Történelmi Szemle 1996/2–3. (KUBINYI, Népesség) 135–161.; SOLYMOSI LÁSZLÓ: Veszprém megye 1488. évi adólajstroma és az Ernuszt-féle megyei adószámadások. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Szerk. KREDICS LÁSZLÓ. Veszprém 1984.

A Kassa, Sziget, Alsónyék és Keresztúr különböző időpontban, eltérő céllal készült „lélekösszeírásaiból” kiolvasható adatok – amennyiben egyáltalán összevethetők – egyes kérdésekben erősítik egymást, más esetekben meglehetősen ellentmondónak bizonyulnak. A legkorábban, még az ország három részre szakadása előtt, az 1520-as évek során készült alsónyéki összeírás 44 jobbágyháztartás adatait tartalmazza. E közel félszáz háztartásban összesen 348 személy élt. A településen hajszálpontosan megegyezett a férfiak és a nők aránya (174–174); a jegyzékben összesen 49 házaspárt, 2 özvegy férfit és 11 özvegyasszonyt, 123 fiú- és 114 leánygyermeket írtak össze. A háztartások közel kétharmada, 62%-a kiscsaládos, a szülők és gyermekek együttélésén alapuló úgynevezett egyszerű családos háztartás volt. 10% volt az egy családmagból s a velük együtt élő rokonból vagy rokonokból (megözvegyült szülő, testvér stb.) álló, úgynevezett kiterjesztett családos háztartások aránya, 21% pedig a többcsaládos háztartások aránya. Az összeírók egyedülállókat vagy nem családi jellegű együttélőket nem találtak, a háztartások 7%-át pedig egyik kategóriába sem lehetett biztonsággal besorolni. Egy alsónyéki háztartás átlagos lélekszáma 7,9 fő, ugyanez a szám a házaspárból és gyermekeiből álló egyszerű családos háztartások esetében 6,7 fő volt. A faluban 24 ilyen kiscsaládos háztartást írtak össze. Ezekben a családokban az európai átlagot messze meghaladó, hihetetlenül magas, 4,7 fő volt az átlagos gyermeklétszám.¹¹ Elsősorban épp az itt található magas gyerekszám alapján jutott Kubinyi András arra a következtetésre, hogy felül kell vizsgálni a szakirodalomban általánosan elfogadott középkorvégi ötös háztartási szorzószám érvényességét, s helyette a 6,2-es szorzószám használatát javasolta.¹²

A rábaközi Keresztúron az összeírás idején 47 háztartásban 294 fő élt, a keresztúri jobbágyháztartások átlagos lélekszáma 6,3 fő volt. A 47-ből 27-ben csak egy felnőtt férfit írtak össze; ezeket tekinthetjük egyszerű családos háztartásnak, azaz a háztartások 57%-át. 13 háztartásban 5 személy élt együtt, 9 háztartásban ennél kevesebben éltek, a 6 vagy több főt számláló háztartások

¹¹ KUBINYI, Hont. Itt és a további összeírások esetében is a róluk írt tanulmányokban található legfontosabb adatokat, következtetéseket ismertetem, kivételes esettől eltérően csak a tanulmányra hivatkozom, oldalszámra – mivel az a jegyzetek számát sokszorosára növelte volna – nem.

¹² KUBINYI, Népeesség 139.

száma 25 volt, értelemszerűen ezekben fordult elő kettő, három, sőt egy esetben négy együtt élő felnőtt férfi. Az összeírás szűkszavúsága miatt sajnos nem állapítható meg, hogy Keresztúron a nagycsaládi együttélés uralkodó formája a kiterjesztett családos vagy a többcsaládos háztartás volt-e inkább, s az adatsorból nem olvashatjuk ki a család pontos összetételét, de a gyerekek számát sem. Tartalmazza ellenben az egy-egy háztartásra jutó igásállatok számát, ezáltal következtetni lehet a családok vagyoni helyzetére. Az adatok együttes vizsgálatából egyértelműen megállapítható, hogy a háztartásszám és az anyagi helyzet szorosan összefüggött: a módosabb portákon mindig két-három férfi jutott egy háztartásra, hogy közülük mennyi volt a rokon, családtag, és mennyi a fel-fogadott cseléd, sajnos nem állapítható meg.¹³

A négy forrás között a legrészletesebb Sziget 1551-ben készült népesség-összeírása. A korban megszokottnál jóval alaposabb jegyzék nem adóztatási céllal készült, összeállítását a török terjeszkedés tette indokolttá. Az állandó török portyák miatt a környék falvaiban ekkorra már szinte elviselhetetlenné vált az élet, aki tehetett, a vár védelmébe húzódott. Várható volt, hogy a stratégiaileg jelentős vár falai alatt előbb-utóbb megjelennek az ostromló hadak, ezért a védelemre való felkészülés jegyében lajstromba vették a mezőváros hétről-hétre gyarapodó lakosságát is, nemesektől a vak koldusokig, fegyverforgató férfiaktól a csecsemőkig, s feltüntették az egyes háztartások állatállományát és élelmiszerkészleteit is. Szigeten 100 házban 371 családban összesen 1344 főt vettek lajstromba, egy háztartásra így kiugróan magas átlagos létszám, 13 fő jutott. A szigeti 13-as háztartásszámot mégsem vethetjük egyszerűen össze Alsónyék vagy Keresztúr háztartásszámával: Sziget lakossága ugyan 1551-ben megpróbálta mindennapi életét élni, helyzete azonban semmiképpen sem tekinthető átlagosnak. Mint a *connumeratio* végére vetett záró mondatban olvasható, csak az összeírás befejezése után több, mint kétszázan költöztek be Szigetre.¹⁴ A normálistól eltérő körülményeket jelzi, hogy rendkívül magas volt a töredékcsaládok aránya: ide tartozott a településen élő összes család 42,3%-a, s az össznépesség 27,9%-a,

¹³ HUNYADI, Keresztúr

¹⁴ „*Dicit tamen iudex oppidi, ut post hanc connumerationem de propinquis villis ob metum Turcarum in oppidum intraverunt plusquam ducente persone.*” SZAKÁLY, Sziget 125.

több mint negyede élt ilyen családi keretek között. Ha eltekintünk attól, hogy a körülmények következtében a szokásosnál jóval több ember kényszerült egy fedél alá, s háztartások helyett családokat vizsgálunk, áttekintésünkből kihagyva a főként menekültek alkotta töredékcsaládokat, jóval „normálisabb” számokat kapunk. A mezővárosban lakó családok egyharmada, 123 alkotott férj–feleség–gyerekek együtteséből álló, klasszikus egyszerű családos háztartást, amelyben 541 fő, a lakosság 40%-a élt. Kiterjesztett családos háztartásban összesen 375-en éltek, ebbe a kategóriába sorolhatunk 67 családot, ez 18%-ot tesz ki.¹⁵ Egy családra átlagosan valamennyi egyszerű családos háztartás esetében 3,16 fő, azon belül a házaspár–gyerek alkotta magcsaládok esetében 4,4 fő jutott családonként. Kiterjesztett családok esetében ez 5,6 fő volt. Az összeírásból pontos képet kapunk a Szigeten élő gyermekek számáról, megoszlásáról is. A szolgákat leszámítva 581 gyereket írtak össze, ők alkották az összlakosság 42,3%-át. A családokra jutó gyerekszám messze az alsónyéki alatt maradt: a teljes családokban élő gyermekek átlagos száma 2,4 fő, az össznépességet számítva pedig már csak 1,5 fő, azaz a népesség reprodukciójához sem elegendő. A családok többsége, 67%-a csak egy-két gyereket nevelt, a sokgyerekes család éppúgy ritkaságszámba ment, mint a három nemzedék együttélésén alapuló nagycsalád.¹⁶ Fontos még megemlíteni, hogy a vagyoni helyzet és a háztartásszám között – akárcsak Keresztúron – itt is szembetűnő az összefüggés: azokban a családokban, amelyek a legjelentősebb élelmiszer-készlettel rendelkeztek, a szolgák száma megközelítette a családtagokét.¹⁷

Kassa 1549-ben készült, a város délnyugati részére korlátozódó lélekösszeírása 119 háztartás adatait tartalmazza, amelyekben a város polgárságának mintegy harmada élt. Az összeírásból kiolvasható számok bizonyos pontokban markánsan különböznek eddigi adatainktól: Kassa első városnegyedében háztartásonként

¹⁵ Az itt összesített számadatok egy része nem olvasható SZAKÁLY tanulmányában, a számításokat ez esetben a 70. oldalon közölt táblázat adatai alapján végeztem. A töredékcsaládokat nem számítva a családoknak a fentebb megadott 40%-nál jóval magasabb aránya, 57%-a számítható az egyszerű családos háztartások legáltalánosabb kategóriájába. Ez az arány pontosan megegyezik a keresztúrral.

¹⁶ SZAKÁLY, Sziget 71–73.

¹⁷ SZAKÁLY, Sziget 85.

átlagosan 4,2 fő élt, az átlagos családnagyság 3,8 fő volt. A családok elsöprő többsége, 84%-a egyszerű családos háztartásban élt. Többcsaládos háztartás egy sem akadt, a kiterjesztett családos háztartások aránya alig haladta meg a 3%-ot. A gyermeklétszám látványosan alacsony: a családok 81,4%-ában csupán 1-2 gyereket neveltek, a háztartásonkénti gyerekszám a teljes népességet alapul véve 1,3 fő, az egyszerű és a kiterjesztett családos háztartásokban 1,47 fő.¹⁸ Feltűnő a fiúk és lányok száma közti jelentős eltérés: amíg Alsónyéken 123 fiúra 114 lány, Szigeten pedig 289 fiúra 285 lány jutott, addig Kassán – noha mindenkit számba vettek – 91 fiúra mindössze 46 lány jutott. Magyarázatul kínálkozik, hogy a fiatalon férjhez adott lányok korán elkerültek otthonról, míg a fiúk általában jónéhány évvel később házasodtak.¹⁹ A háztartásszám és a vagyon közti kapcsolat Kassán még látványosabb, mint eddigi példánkban: a 16. század közepén nem volt ritka a kilenc vagy annál több főt számláló háztartás, a legmagasabb háztartás-létszámok pedig kirívóan magasak voltak, 24, 22 illetve 20 fővel.²⁰ A kassai összeírás feldolgozásának eredményei mellé szerencsére más városokból is találhatunk adatokat. Bártfa város levéltárában két 16. század eleji, keltezetlen összeírás maradt fenn: egyikben az úgynevezett Hosszúsor 37 háztartását, a másikban, amelyet sikerült 1536-ra datálni, a Főtér és további két utca 41 háztartását vették számba. A 37 háztartásban összesen 166 fő, a 41 háztartásban 257 fő élt; amíg az első jegyzék alapján egy háztartásra átlagosan 4,5 fő, addig a második összeírás adatai szerint háztartásonként 6,27 fő jutott.²¹ Tanulságos

¹⁸ GRANASZTÓI, Család. Az adatokat elsősorban lásd a tanulmány végén olvashat táblázatokban, főleg a 649. oldalon. Bizonyos számításokat az összevethetőség érdekében Szűcs Jenő végzett el. SZŰCS JENŐ: Háztartás és család a 13. századi Magyarország szolgai állapotú parasztnépességében. Történelmi Szemle 1983/1. (SZŰCS, Háztartás) 156.

¹⁹ GRANASZTÓI, Család 618.

²⁰ GRANASZTÓI, Család 624–625., 661–663.

²¹ ALZBETA GÁCSOVÁ: Spoločenská štruktúra Bardejova v 15. storočí a v prvej polovici 16. storočia. (GÁCSOVÁ, Bardejov) 41–44. Az összeírásokat Bártfa város levéltára őrzi (AMB 3493. 3584.) Az egyébként nem túl nagy városok területén belül jelentős vagyoni különbségek lehettek, és ebből fakadóan természetesen jócskán eltért az egy-egy ház kapuin belül élők száma is. Sopron XIV. századi telekkönyve szerint 1379-ben a belvárosban 94 házat írtak össze 97 ház-, illetve házrésztulajdonossal, a külvárosban található 101 ház ugyanakkor 294 tulajdonos között oszlott meg. HÁZI JENŐ: Az 1379. évi soproni telekkönyv. Soproni Szemle 1958. 105–118. Hasonló

a háztartások megoszlása is: a Hosszúsor lakosainak 70%-a (26 háztartás) 5 vagy annál kevesebb főt számláló háztartásokban élt, a másik összeírásban, amelyben az egy háztartásra jutó személyek száma is jóval magasabb, csak 20 háztartás, a népesség 48% tartozott ebbe a kategóriába, viszont összeírtak 10, 11, 12, sőt 17 fős háztartást is. Ez utóbbi összeírás szerint 33 – nem szolgai státusú – férfira átlagosan 2,48 gyerek jutott, egy háztartásra pedig 2,2 gyerek.²² Kassához hasonlóan ez esetben is különbözik egymástól a fiúk és a lányok aránya, az eltérés azonban messze itt a legnagyobb: 80 fiú mellett mindössze 1 lányt találunk.

A család- és háztartástörténeti körképet Szende Katalin kutatásai tovább bővítették. Összesen 844 darab, 1420 és 1529 között írásba foglalt pozsonyi és 312 darab 1393–1526 között készült soproni végrendelet feldolgozásával többek között a két város családszerkezetét is vizsgálta.²³ A fentebbi összeírásoknál jóval hosszabb időintervallumból, viszont csupán a testamentumot tevők körére korlátozódó vizsgálat alapján kitűnt, hogy a háztartások több, mint 75%-a az egyszerű családos háztartások közé tartozott. A kiterjesztett vagy többcsaládos háztartások száma minimális volt. Általánosan jellemző volt az alacsony gyermekszám is: a legtöbb házaspárnak csak 1-2 gyereke volt az egyik házastárs halálakor, a gyermektelen végrendelkezők illetve házaspárok aránya elérte a 45%-ot. A ritkán előforduló háromgenerációs családokban csak az egyik továbbélő szülő lakott együtt a fiatalokkal, a háztartás vezetése azonban már nem az ő kezében volt.

A felsorolt forrásokból körvonalazódó kép még sok részletében homályos, a főbb tendenciák azonban már felismerhetően kirajzolódnak. Példáink alapján úgy tűnik, a városi és falusi háztartásnagyság között jelentős volt az eltérés: a városokban körülbelül 4-6 fő, a falvakban 6 fő feletti volt az egy háztartásban élők száma. A városi családok ritkán neveltek 1-2 gyereknél többet, falun viszont – még akkor is, ha az alsónyéki gyerekszámot nem tekintjük átlagosnak – mindenképpen

eltérés magyarázhatja az eltérő bártfai adatokat is. Gácsová a két összeírás átlaga alapján egy háztartásra 5,42 fővel, egy családra 4,42 fővel számolt.

²² GÁCSOVÁ, Bardejov 41–42. oldali táblázat, illetve 52. oldal, 23. jegyzet

²³ SZENDE KATALIN: Családszerkezet és örökösödési szokások a késő középkori Pozsonyban és Sopronban. Levéltári Közlemények 1997/1–2. (SZENDE, Pozsony, Sopron) 77–98.

kettőnél többet.²⁴ Valamennyi forrás egyértelműen azt sugallja, hogy Magyarországon a középkor végén, az újkor hajnalán a kiscsaládi keretek adták az együttélés legáltalánosabb formáját: a háztartások többsége – városban 75–80, de falun is közel 60%-a – egyszerű családos háztartás volt, amelyben a szülők és még önálló családot nem alapított gyermekeik éltek együtt. Akár városról, akár faluról van szó, egyformán ritka volt a többgenerációs, illetőleg az egymással rokoni viszonyban álló családok életközösségén alapuló többcsaládos háztartás. Feltétlen figyelmet érdemel a fiúk-lányok arányában bizonyos esetekben megmutatkozó jelentős különbség, ezt ugyanis a források jellege általában nem teszi indokolttá.²⁵

Az a forrás, amelyet a következőkben a fentebbi szempontok figyelembe vételével vizsgálni fogok, minden tekintetben eltér az eddig ismertettektől. Itt ugyanis nem egy adott település lakosságát ismerhetjük meg egy bizonyos időpontban, hanem közel ezer olyan család tagjait, amelyek az ország különböző, egymástól nemegyszer több száz kilométernyire fekvő településein laktak. Ezeknek a családoknak a sorsa egy ponton kapcsolódott össze: valamennyien beléptek a római Szentlélek-társulatba, s belépéskor nevüket bejegyezték a társulat anyakönyvébe. A Szentlélekről elnevezett ispotályos rend római házát III. Ince pápa alapította. A fenntartási költségek biztosítására IV. Jenő pápa 1446-ban szervezte meg a confraternitást, bullájában teljes búcsút ígérve a társulatba lépőknek. A kiváltság mindazokat megillette, akik a helyszínen személyesen befizették a három aranyforint tagdíjat. 1477-ben IV. Sixtus pápa enyhítette a belépés feltételeit: megszűnt az előírt belépési díj, s meghatalmazott útján

²⁴ Hasonló következtetésre jutott SZENDE, Pozsony, Sopron 94. is.

²⁵ A XIII. századi parasztnépesség családi viszonyait feltáró Szűcs Jenő oklevéles források alapján hasonló eredményre jutott: a tanulmányában feldolgozott összeírások szerint már a XIII. században a kiscsalád volt az uralkodó családforma. A fiúk-lányok leltári arányában az általa használt forrásokban is erőteljes volt az eltérés a fiúk javára. SZÜCS, Háztartás 143–146. A fiúk és lányok száma közti eltéréshez fontos adalék, hogy Acsády György és Nemeskürty János paleodemográfiai kutatásai szerint a középkorban – a mai helyzettől eltérően – a nők általános halandósága magasabb volt, a fiatalkori halandóság kialakulásában különösen nagy része volt a – főként a korai házasságkötésekkel és gyermekszüléssel összefüggő – női halandóságnak. A kérdésre részletes irodalommal I. ACSÁDY GYÖRGY: A középkori magyar halandóságra vonatkozó paleodemográfiai kutatások eredményei. Történeti statisztikai évkönyv 1963–1964. Bp. 1965. 3–34.

távollevők is jelentkezhettek. Az újabb pápai kiváltság hatására a tagok száma érzékelhetően gyarapodásnak indult, közöttük jelentős számban voltak magyarok. A társulat 1446-ban megkezdett anyakönyvébe 1446–1523 között 1253 magyar vonatkozású bejegyzés került, ezekben összesen 3833 személy nevét találjuk. A belépők között szerepelt királyi követ, pereit intéző egyházi vagy éppen világi, a tagok többsége mindazonáltal a Rómát zarándokként felkeresők közül került ki. A beírások 40%-a, 502 darab az 1500-as szentévben került az anyakönyvbe, de nagyarányú volt a beiratkozás az 1490-es években is, ezekből az évekből több, mint 600 bejegyzés származik. Volt, aki egyedül, volt, aki a vele együtt utazó társaival lépett be a confraternitásba, a tagok többsége azonban családtagjaival, rokonaival együtt szerepel az anyakönyvben.²⁶

Werbőczy István például 1519-ben követként érkezett az örök városba, s május 7-én nyolcadmagával, feleségével és hat gyermekével együtt jegyezte be nevét az anyakönyvbe. Ugyanezen a napon a kötet egy másik lapjára meghatalmazottként beírta atyai pártfogóját, Szobi Mihályt és annak feleségét is.²⁷ Werbőczyvel együtt összesen 979 olyan magyarországi személyt találunk az anyakönyvben, aki családjával vagy családtagjaival együtt iratkozott be: házastárssal, gyerekekkel, szülőkkel, testvérekkel, egyéb rokonokkal. Közel ezer családról nyerhetünk tehát információkat. Ez óriási szám, tekintve, hogy a fentebb ismertetett összeírásokban szereplő háztartások száma összesen sem éri el a négyszázat, s a számba vett családok száma is messze marad az ezertől. A Szentlélek-társulat anyakönyvében szereplő adatok felhasználásáról ezért úgy vélem, botorság lenne lemondani, feldolgozásuknál azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül keletkezésük körülményeit. A confraternitásba lépők többsége – mint

²⁶ Az anyakönyv magyar vonatkozású bejegyzéseinek időrendbe rendezett szövegét BUNYITAY VINCE adta ki. *Liber confraternitatis Sancti Spiritus de Urbe. A római Szentlélek társulat anyakönyve 1446–1523. Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia I/5.* Bp. 1889. (LC) A forrást részletesen elemzem: CSUKOVITS ENIKŐ: A római Szentlélek-társulat magyar tagjai. *Századok* 2000/1. 211–244. (CSUKOVITS, Szentlélek)

²⁷ LC 138/3-4. bejegyzés. A bejegyzésekre a gyors azonosíthatóság kedvéért a továbbiakban is így hivatkozom: oldalszám/a bejegyzés hányadik az adott oldalon. Legújabban Kubinyi András felvetette, hogy Werbőczy valószínűleg Szobi Mihály törvénytelen fia volt. KUBINYI ANDRÁS: *Törvénytelen gyermekek a magyar középkorban.* *História* 1999/7. 22.

említettem – zárandokként jutott el az örök városba. Utazásukra elsősorban kegyes indíték vezette őket, s aki tehetett, igyekezett pápai búcsú kiváltságban részesülni.²⁸ A szentévekben a római zárandokbúcsú a szélesebb tömegek számára is megszerezhetővé vált: az előírt feltételek teljesítésével bárki részesülhetett a kiváltságban. Ugyancsak egy búcsú kiváltság – a társulat alapító bullájában kilátásba helyezett teljes búcsú – elnyerésének lehetősége hatott ösztönzőleg mindazokra, akik beléptek a Szentlélek-társulatba.²⁹ Természetes volt, hogy az értékes kiváltságban részesíteni kívánták mindazokat, akik közel álltak hozzájuk, s az is természetes volt, hogy véletlenül nem „felejtettek ki senkit”. Ha tehát egy házaspár a belépéskor név szerint felsorolta gyermekeit – akár eljutottak velük együtt Rómába, akár otthon maradtak, – nehéz elképzelni, hogy a sorból valaki hiányzott volna. A „tékozló fiút” bizonyos esetekben ki lehetett tagadni az örökségből,³⁰ de nem lehetett megtagadni a segítséget ahhoz, hogy mérséklődjenek majdani túlvilági szenvedései. Azokban az esetekben tehát, ahol a bejegyzésben egy kiscsalád tagjai szerepelnek együtt, jó okunk van feltételezni, hogy egyrészt a szövegben szereplő személyek otthon is egyszerű családos háztartást alkottak, másrészt a felsorolásból senki sem hiányzik. Az összes többi családi kapcsolattípus esetében viszont már jóval nehezebb feladatnak tűnik annak a kérdésnek az eldöntése, hogy a beírásban együtt szereplő családtagok együttese mennyire tekinthető valóban funkcionáló háztartásnak.

A kötetbe beírt személyek társadalomtörténeti vizsgálata érdekében számítógépre vittem az anyakönyvben található magyar adatokat, s az így kapott táblázatban feltüntettem többek közt a belépők családi állapotát, a belépés módját (egyedül, családdal, másokkal stb.), valamint a belépők családban elfoglalt helyét

²⁸ A középkori magyar zárandoklatok kérdésének rövid áttekintése: CSUKOVITS ENIKŐ: „Cum capsa ... cum bacillo” Középkori magyar zárandokok. *Actas* 1994/1. 5–25. A búcsúk típusaira I. SÜMEGI JÓZSEF: Adatok a penitencia és a búcsúk történetéhez a középkori Magyarországon. In: Hermann Egyed emlékkönyv. Szerk. SÜMEGI JÓZSEF, ZOMBORI ISTVÁN. Bp. 1998. 101–153.

²⁹ A pápai bulla szövegét lásd LC, Előszó. XVII–XIX.

³⁰ A városi jog lehetőségét adott arra, hogy az „engedetlen” gyereket kizárják az örökségből, a nemesi szokásjog ellenben kifejezetten tiltotta. *Das Ofner Stadtrecht*. Hrsg. KARL MOLLAY. Bp. 1959.; Werbőczy István Hármaskönyve. Bp. 1897. I. 52.

is.³¹ Ez utóbbi vizsgálat során a bejegyzésben szereplő családtagoknak az elsőként feltüntetett családtaghoz viszonyított rokoni kapcsolatát jeleztem. Egy együtt bejegyzett kiscsalád esetében tehát az apa a viszonyítási pont, az anya mint az ő felesége, a gyerekek mint az ő fiai illetve lányai szerepelnek. A belépő családfőknél külön feltüntettem a szereplő családtagok számát, valamint a gyerekek számát. Fontos körülmény, hogy ezek a belépő családfők a valóságban nem feltétlenül voltak „igazi” családfők: ha egy felnőtt fiú elzarándokolt Rómába, s ott az anyakönyvbe a sajátja mellett szülei nevét is beíratta, ez még nem jelentette azt, hogy otthon ő állt a háztartás élén. A bejegyzések többsége azonban a hagyományos rangsor szerint sorolta fel a családtagokat, tiszteletben tartva a hierarchiát.

Az anyakönyvben név szerint szereplő 3833 személy közül 210-en egyedül, 265-en más útítársakkal együtt léptek a társulatba. A szűkebb-tágabb családi kapcsolat keretében beiratkozók megoszlása a következő volt: 328-an szerepelnek házastárssal, 191 fő valamilyen családtaggal, 1082 személy kiscsaláddal, és 1757-en nagycsaláddal. A számok egyértelműen jelzik, hogy a tagok elsöprő többsége családtagjaival együtt lépett a társulatba. A családoknak a belépés módja szerinti megoszlását érdemes táblázatba foglalni:

Házastárssal	164 fő	17%
Kiscsaláddal	315 fő	32%
Családtaggal	98 fő	10%
Nagycsaláddal	402 fő	41%

* =³²

Mint látható, a belépő családok nagyobbik része valamilyen kiscsaládi formáció volt: a házaspárok s a szülő–gyermek együttesen alapuló családok együttes aránya elérte az összes család felét. A hagyományos besorolás szerint kiscsalá-

³¹ Az anyakönyv gépi adatfeldolgozását részletesen lásd: CSUKOVITS, Szentlélek

³² A látszólagos matematikai ellentmondás – esetünkben a két családtagból álló együttes tagok összlétszámának 196-nak kellene lennie 191 helyett – a forrás jellegéből és a gépesítés korlátaiból adódik. A név szerint felsorolt gyerekeket, rokonokat minden esetben önálló személynek vettem, a csak gyűjtőfogalom – „*cum filiis*”, „*cum liberis suis*”, „*cum filiis parentibus*” stb., például LC 51/2-4., 55/1-2., 61/1., 62/4., 68/4-5 – alatt feltüntetettek azonban saját személyükben nem kerültek be a táblázatba. Ettől a módszertől akkor sem tekintettem el, amikor a testvérek, gyerekek pontos számát feltüntették a szövegben. (pl. „*et tres eius filii*”; LC 76/5.)

dosnak minősül az egy (özvegy) szülő és gyermeke együttélésén alapuló háztartás is, az itt családtagként feltüntetett együttesek jelentős része pedig ilyen jellegű volt. Adatainkat mindamellet érdemesnek tűnik tovább vizsgálni, valamint lehetőség szerint kiszűrni az „álcsaládokat”, vagyis azokat a családi együtteseket, amelyek a valóságban biztosan nem alkothattak egy háztartást. Ide számíthatók mindenekelőtt az egyházi belépők és közelebbi-távolabbi rokonaik alkotta családi formációk. A Mátyás király által évekig fogságban tartott Váradai Péter kalocsai érsek például kiszabadulása után apjával, anyjával és három fivérével lépett a confraternitásba.³³ Ez esetben nem csak az érsek hagyta el évekkorábban a családi otthont: a bejegyzésben vele szereplő egyik testvére, Pál esztergomi prépost Rómában élt – ő írta a bejegyzést – a másik két fiú pedig már korábban meghalt. Hasonlóképpen már korábban távol került a családi tűzhely melegétől György kácsi apát, aki apjával és anyjával együtt jelentkezett.³⁴ Biztosan akadt a kötetben szereplő egyháziak között olyan, aki egy fedél alatt élt megözvegyült anyjával, apjával vagy éppen valamelyik testvérével, a bejegyzések többségében azonban nem ilyen kapcsolatok szerepelnek, ezért érdemesnek tűnik az egyháziak által beírt-beíratott családok leválasztása a többi adatról.

	Világiak vezette családok	Egyháziak vezette családok
Házastárssal	164	-
Kiscsaláddal	315	-
Családtaggal	48	50
Nagycsaláddal	307	95

Az így megmaradt 834 világi családnál az arányok tovább módosulnak, szemmel láthatóan a nagycsaládi együttesek rovására: a beiratkozott családok 19,5%-a házaspár, 37,5%-a kiscsalád volt, 6%-os arányt képviselnek a két családtagból álló együttesek. Ez esetben a nagycsaládok csupán az összes formáció 37%-át alkották. A tisztánlátás fokozására hasznosnak tűnik a nagycsaládos együttesek részletesebb vizsgálata. A nagycsaládos háztartás lehetett kiterjesztett

³³ LC 10/2.

³⁴ LC 21/6.

családos, illetve többcsaládos háztartás. A kiterjesztett családos háztartás a családmaghoz viszonyítva terjeszkedhetett felfelé (idős szülők), lefelé (önálló családot alapított felnőtt gyerek), oldalra (testvér, rokon), s lehetett ezek kombinált változata. A többcsaládos háztartástípust képviselik forrásunkban a házastársukkal, gyerekeikkel együtt szereplő testvérek. Nem túl nagy számban, de találhatunk olyan bejegyzéseket is, ahol csupán felnőtt testvérek szerepelnek együtt, illetve felnőtt testvérek – házastársak, gyerek nélkül – és az egyik szülő. Ezeket a családi együtteseket külön, egyéb cím alatt sorolom be, ők ugyanis vélhetőleg már külön éltek, ennek módjáról azonban a forrás nem tájékoztat. Az adatok táblázatba foglalása előtt szükségesnek tartom még egyszer leszögezni, hogy a bejegyzésekben szereplő személyek természetesen nem minden esetben éltek egy fedél alatt, a csak a beiratkozás időtartamáig, illetve a valóságban is létező családok szétválasztására azonban nincs lehetőségünk.

	Családok száma	A családban élő családtagok száma
Fölfelé kiterjesztett családos háztartás	64 fő	259 fő
Lefelé kiterjesztett családos háztartás	37 fő	195 fő
Oldalra kiterjesztett családos háztartás	99 fő	422 fő
Kombinált kiterjesztett családos háztartás	50 fő	259 fő
Többcsaládos háztartás	34 fő	161 fő
Egyéb	23 fő	99 fő

Mint a táblázatból kitűnik, meglehetősen kevés volt a többcsaládosnak minősíthető együttesek száma: ilyen volt például a Tolna megyei Kajdácscról érkezett testvérpár, akik feleségükkel együtt szerepelnek a forrásban.³⁵ A nagycsaládi formációk közt az általában a családfő testvérel, testvéreivel, néha távolabbi rokonaival oldalirányban kiterjesztett háztartásképlet volt a leggyakoribb, ezt követte a szülők irányába felfelé kiterjesztett modell. Állításunkat a bejegyzé-

³⁵ LC 11/3.

sekben szereplő családtagok megoszlása is igazolja: a legnagyobb számban a belépő családfő gyermekei (766) és felesége fordultak elő (701 fő), testvéreket szintén nagy számban, 493 esetben találunk. A családfő anyja már csupán 149 esetben, apja mindössze 31 alkalommal bukkan fel a szövegekben. Forrásainkban ritka jelenség az olyan háromgenerációs nagycsalád, ahol még a nagyapa a családfő: a 3833 személy között mindössze 21 unokát találunk, összesen 12 családból. Ilyen nagycsaláddal lépett a társulatba például a Baranya megyei Hímesházi Lőrinc, aki kilencedmagával, feleségével, fiaival, menyével, annak nővérével, s három unokájával szerepel a kötetben.³⁶ A háromgenerációs családok tipikusnak tekinthető formájában a felnőtt fiú és családja, valamint megözvegyült anyja szerepelt együtt. A 64 felfelé kiterjesztett háztartás között 48 ilyen családot találunk (75%), 8 esetben az apa, egyszer az após, hétszer pedig az anyós szerepelt együtt a fiatalokkal.

Adatainkat újra elővéve, ezúttal azonban a családok számát és az anyakönyvben együtt megjelenő családtagok számát együttesen áttekintve kiszámíthatjuk az átlagos családlétszámot. A 979 családi jellegű formációban összesen 3358 személy szerepelt, az egy családra eső átlag így 3,43 fő. Amennyiben csak a világi családfő vezette famíliákat vesszük figyelembe, a következő képet kapjuk:

	Családok száma	Családtagok száma	Átlagos családszám
Házastárssal	164	328	2
Kiscsaláddal	315	1082	3,43
Családtaggal	48	96	2
Nagycsaláddal	307	1395	4,54
Összesen	834	2901	3,48

A római Szentlélek-társulat anyakönyvében szereplő családoknál eszerint az átlagos családlétszám 3,48 fő volt, nagycsaládok esetében ennél valamivel magasabb, 4,54 fő.³⁷ Az így kapott átlagszámaink azonban alacsonyabbak a ténylegesnél: összesen 143 olyan család szerepel ugyanis az anyakönyvben (ebből 108

³⁶ LC 34/3.

³⁷ A társulat magyar tagjairól írt tanulmányomban szereplő 3,6 illetve 4,5 fős kis- és nagycsaládi családátlagot az összes bejegyzés alapján számítottam. CSUKOVITS, Szentlélek 235.

kiscsalád), ahol a gyerekekről csak általában tesz említést a szöveg,³⁸ viszont mindig többes számban. A szám szerint pontosan nem ismert gyerekek tehát legalább 286-an voltak, de feltehetőleg valamivel még többen is. Emiatt a kis- és nagycsaládi, valamint az összes családra vonatkozó átlagszámot ésszerűnek tűnik újraszámolni.

	Családok száma	Családtagok száma (minimum)	Átlagos családszám (minimum)
Kiscsaláddal	315	1298	4,12
Nagycsaláddal	307	1465	4,77
Összesen	834	3187	3,82

Ezek az átlagszámok első ránézésre alaposan elmaradnak a fentebbiekben ismertetett hazai összeírások adataitól. Amennyiben azonban az összeírásokból kiszámítható háztartásszámok helyett az átlagos családszámokat vetjük össze a most kiszámított családszámokkal, a különbség szinte megszűnik. Szigeten ez a szám az egyszerű családok esetében 3,16, a kiterjesztett családok háztartásainál 5,6 fő, Kassán 3,8, Bártfán a két lajstrom átlaga alapján 4,4 fő volt. Sajnos nem tudjuk, az ország egész területéről származó több, mint 800 Rómában feljegyzett család adatai mennyire felelhetnek meg az országos átlagnak. Sziget, Kassa vagy Bártfa családátlagaihoz mindenesetre sokkal közelebb állnak, mint a 44 háztartást számláló Alsónyék kiugróan magas átlaga.

Az anyakönyvbe bejegyzett gyermekek megoszlását vizsgálva, azonnal szembe-tűnik a fiúk és lányok arányában itt is meglévő jelentős eltérés: a családfőknek összesen 489 fia és csupán 277 lánya szerepel, azaz a fiúk aránya eléri a kéthar-madot. Mivel a számban a belépő családfő valamennyi gyermeke szerepel, így a házások is, a nagy aránykülönbséget magyarázhatnánk azzal, hogy a férjhez adott lányok elkerültek otthonról, a fiúk viszont egyrészt később is házasodtak, másrészt – mint fenti adataink mutatják – inkább ők maradtak a megöregedett szülőkkel egy háztartásban. Valóban, a felsorolt családtagok között 39 esetben szerepelt a családfő menyéje, és csupán egyszer a veje, ami jól jelzi az együttélés ha-gyományosan patriarchális módját, a családokba került fiatalasszonyok száma

³⁸ Lásd 32. jegyzet

azonban messze elmarad a családokból kikerült lányok elméletileg elvárt számától. A bejegyzések alapján 733 gyereket találtam – ebben a számban értelemszerűen nem szerepelnek a belépők már házas gyermekei, benne foglaltatnak ellenben unokái, unokaöccsei és -húgai. A mérleg nyelve itt is erősen a fiúk javára billen el, ez esetben 449 fiúra 284 lány jut, tehát itt is a fiúk közül került ki az összes gyerek több, mint 60%-a. A probléma – akárcsak az összeírások egy részében – itt is felbukkan, megoldásához azonban úgy tűnik, egyelőre kevés ismerettel rendelkezünk.³⁹

A leggyakoribb családnagyság forrásunkban a 3-5 fős család, a legtöbb családnak csupán 1-3 gyereket sikerült felnevelni.⁴⁰ Nézzük, hogyan oszlanak meg a családok a gyerekek száma szerint:

Gyerekszám	Kiscsalád száma	Összes család száma
1	64	120
2	67	106
3	41	60
4	19	29
5	10	11
6	4	5
7	1	2
8	0	1
9	1	1
1+2*	0	2
2+3	0	1
ismeretlen	108	143

* =⁴¹

Azoknak a családoknak a száma, amelyben 1-2 gyereket neveltek fel, látványosan felülmúlja a többi családokét – a kiscsaládoknak például 40%-a ilyen. (Vélhetőleg az ismeretlen számú gyermeket nevelő családok jelentős részében is

³⁹ A fiúk és lányok arányában tapasztalható „kivétel nélküli erőteljes eltolódás” arra int Szűcs Jcnő szerint, „hogyan aligha helytálló az a statisztikai becslésekben követett módszer, mely a fiúgyermeknek a feudális-kori források által többnyire kínált számát egyszerűen megszorozza kettővel”. SZŰCS, Háztartás 146.

⁴⁰ A csecsemő- és gyermekhalandóságra az anyakönyv semmiféle utalást nem tartalmaz.

⁴¹ Az ilyen nagycsaládokban testvérek és unokatestvérek szerepelnek együtt.

két gyerek nőtt fel.) A 3-4 gyerekes családok száma az 1-2 gyerekeseknek már a felét sem érte el, a 6 vagy annál több gyermeket vállaló családok száma pedig a tizet sem érte el. Az egyetlen kilencgyerekes família, az 5 fiút és 4 leányt nevelő Megyeri András és felesége Bihar megyéből léptek a társulatba. Hat fia és két lánya volt egy bizonyos Miklós nevű nemesembernek, a két hétgyerekes család egyike a veszprémi, a másik a váradi egyházmegyéből, Békés megyéből származott.⁴²

Vizsgálatunkból eddig kimaradt egy fontosnak tűnő nézőpont. Az ismertetett összeírások közötti jelentős eltérések elsősorban abból fakadtak, hogy az összeírók falun vagy városon készítették jegyzéküket, a Szentlélek-társulat anyakönyvéből gépre vitt adatokat azonban ilyen bontásban nem elemeztük. Rómába több, mint 500 településről érkeztek zarándokok, ezeknek a településeknek a tipologizálása – pl. mi minősül mezővárosnak – messze túlfeszítené e tanulmány kereteit. A vizsgálathoz ezért néhány olyan jelentős várost és mezővárost választottam, amelynek hovatartozása egyértelmű, s ahonnan viszonylag nagy számban léptek be a confraternitásba. A kiválasztott városok között három szabad királyi város (Buda, Brassó és Szeged), két püspöki székváros (Pécs, illetőleg Várad), valamint egy mezőváros (Debrecen) szerepel.

Város	Belépők száma	Belépő családok száma*	Családok megoszlása**	Családtagok száma	Gyermekek száma
Buda	36	9	CS: 5, CST: 1, NCS: 3	4, 4, 4, 4, x, 2, 4, 4, x	2, 2, 2, 2, x, -, -, -, x
Brassó	46	17	CS: 8, H: 7, NCS: 2	x, 3, 4, 5, 3, 4, 3, 3, 2, 2, 2, 2, 2, 2, 4, 3	x, 1, 2, 3, 1, 2, 1, 1, -, -, -, -, -, -, -, -
Szeged	40	12 (egyh.: 1)	CS: 4, H: 1, NCS: 7 (egyh.: 1)	4, 3, x, x, 2, (5), 5, 5, 3, 5, 4, 3	2, 1, x, x, -, (-), 1, 1, -, 2, 1, -
Pécs	29	8 (egyh.: 3)	CS: 3, H: 1, NCS: 4 (egyh.: 3)	3, 3, x, 2, (4), (3), (3), 3	1, 1, x, -, (-), (-), (-), (-), 1

⁴² LC 36/4., 26/6., 35/3., 103/4.

Város	Belépők száma	Belépő családok száma*	Családok megoszlása**	Családtagok száma	Gyerekek száma
Várad	57	16 (egyh.: 7)	CS: 3, CST: 1 (=egyh.), NCS: 12 (egyh.: 6)	3, x, 5, (2), (x), (x), (5), (3), x, 3, 3, 3, 4, (3), 3, x	1, x, 3, (-), (-), (-), (2), (-), -, -, -, -, -, (-), -
Débreccen	37	10 (egyh.: 2)	CS: 4, H: 1, NCS: 5 (egyh.: 2)	4, x, x, x, 2, (7), 5, 4, (6), 3	2, x, x, x, -, (-), -, 1, (-), -

* =⁴³, ** =⁴⁴

Első ránézésre talán kissé bonyolultnak tűnő táblázatunkból kitűnik, hogy két debreceni példát leszámítva – mindkettő egyházi vezette, igazi „álcaslád”⁴⁵ – nem találunk öt fősnél nagyobb családlétszámot, s a gyerekek száma sem haladja meg a hármat. A sokgyerekes családok kivétel nélkül faluról származtak, a városi családokban felsorolt gyerekek száma – egybehangzóan az összeírások adataival – a római anyakönyv számai szerint sem volt elegendő a lakosság önreprodukciójához.

A római Szentlélek-társulat anyakönyvének magyar vonatkozású adatai alapján rajzolható kép néhány ponton eltér, alapvetően azonban egybevág a hazai összeírásokból kibontakozó ábrával. Az anyakönyv adatai megerősítették, hogy a középkorvégi Magyarországon a kiscsaládi keretek adták az együttélés legáltalánosabb formáját; mind a többgenerációs, mind a többcsaládos háztartások ritkaságszámba mentek. A nagycsaládos együttélések leggyakoribb formájában valamelyik megözvegyült szülő (általában az anya) lakott együtt önálló családot alapított fiával. Az átlagos családnagyság adataink szerint csupán 4 fő körülire tehető, a családok többségében csak 1-2 gyermeket neveltek fel.

⁴³ Zárójelben külön feltüntettem, hogy a családokon belül hány egyházi által vezetett családi együtttestet találtam.

⁴⁴ A rövidítések jelentése: CS = családdal, CST = családtaggal, H = házastárssal, NCS = nagycsaláddal. A családtagok illetve gyerekek számánál az X ismeretlen családtag- vagy gyerekszámot jelöl, a zárójelbe tett számok az egyháziak vezette „álcasládokat” jelöli.

⁴⁵ LC 25/3., 28/1.